

Hitit İmparatorluk Döneminde Anadolu Yerleşme Sistemine İlişkin Hipotetik Yaklaşımlar “Tarhuntašša Eyaleti Yerleşme Sistemi”

Güngör Karağuz – Koray Özcan

Konya

1. Giriş

Bu araştırma Anadolu’da Hitit dönemi yerleşme ve ulaşım sistemi boyutunda; Anadolu insan yerleşmeleri evrim sürecinin temellerinin ortaya konması bakımından büyük önem taşımaktadır. Bugüne dek yapılan araştırmalarda, – Hitit çiviyazılı metinlerde geçen coğrafi yer adlarının bir araya getirilmesi dışında¹ – Hitit dönemi yerleşmelerinin her biri kendi başına ve ayrı yerleşmeler olarak ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Başka bir ifadeyle, her bir yerleşme bütünsel bir yerleşme ve ulaşım sistemi organizasyonun parçası olarak değerlendirilmemiştir.

Araştırma, döneme ilişkin özgün tarihi kaynaklar olarak tanımlanan çivi yazılı metinler ve hiyeroglifler ile yüzey araştırmalarına ilişkin bulguların, sistem yaklaşımı içinde değerlendirilmesine dayanan bir yöntem kurgusu içinde ele alınmıştır.

Bu noktada, araştırmanın varsayımı, Anadolu’da Hitit döneminde siyasal birim ya da coğrafi bölge olarak tanımlanan Tarhuntašša Eyaleti (Hulaia Nehri Ülkesi) kale ve höyük yerleşmelerinin belirli ve tanımlı bir yerleşme ve ulaşım sistemi organizasyonunun mekânsal yansımaları olarak işlevsel bir kademelenme içinde örgütlendiğidir. Öyle ki, sözkonusu örgütlenme düzeninin siyasal ve idari açıdan Hitit sonrası Roma, Bizans ve Türk dönemi yerleşme ve ulaşım sisteminin de altyapısını oluşturduğu düşünülmektedir.

2. Yerleşme Sistemine İlişkin Kaynak ve Yöntem Tartışmaları

2.1. Özgün tarihi kaynakların kullanımı

I. Tarhuntašša (Hulaia Nehri Ülkesi) hakkında bilgi veren çiviyazılı kaynaklar:

a- III. Hattušili’nin Apologyası:

CTH 81 Öy. II 53; Ay. IV 63²

b- Akadca Mektuplar:

Mısır kralı II. Ramses’ten III. Hattušili-Puduhepa’ya mektuplar: CTH 162 (KUB III 27+²25); CTH 163 (KUB III 67)

RS 17.158; RS 17.424

c- Ritüel Metin Fragmanları:

CTH 470 (KUB XLII 98 Öy. 10-12)

d- Büyü, Fal ve Adak Metinleri:

CTH 574 (KUB V 7 Ay. 14-16); CTH 577 (KUB V 20+ I 19 vd.ve KUB XVI 66 14-16); CTH 584 (KUB XV 1 II 45-47); KBo XXIII 113 Ay.III 12-25; KBo XL 360

e- Kurunta-Ulmi-Tešup ile Yapılmış Antlaşma Metinleri:

¹ G.F. del Monte - J. Tischler, *Die Orts- und Gewässernamen der Hethitische Texte*. (Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes-RGTC VI). Wiesbaden 1978; G.F. del Monte, *Die Orts- und Gewässernamen der Hethitischen Texte*. Supplement. (Répertoire Géographique des Textes Cunéiformes-RGTC VI/2). Wiesbaden 1992.

² H. Otten, *Die Apologie Hattušilis III*. (StBoT 24). Wiesbaden 1981, 14-15; 28-29.

CTH 96 (544/f), CTH 97 (ABoT 57), CTH 106 (KBo IV 10+1548/u+KUB XL 69); Bo 86/299³

f- Kurunta-Ulmi-Teşup ile İlgili Metinler:

CTH 85 (KUB XXI 37 Öy.37-44, Urhi-Teşup metni); CTH 580 (KUB V 13 Öy. 1-2, Fal metni); CTH 590 (KUB LVI 24 Öy. 13-15, Adak metni); CTH 832 (KUB LII 5 IV 3-7)

II. Hieroglif Yazıtlı Kaynaklar:

a- Geniş bir blok taşla örülmüş ve bir ucu açık odanın solunda sakalsız, üç boynuzlu bir şapka giymiş, çıplak gövdeli, kısa etekli, sol omzunda bir yay, sağ elinde bir mızrak tutan savaşçı figürü ile birlikte “Büyük kral Šuppiluliuma” yazısı⁴ ve odanın sağında bulunan Boğazköy Güney Burcu hieroglif yazıtında⁵, II. Šuppiluliuma tarafından Lukka ülkelerine, Ikuna ve Tarhuntašša Eyaleti’ne seferler düzenlendiği yazılıdır.

b- Hattuša (Boğazköy)’da “Büyük Kral Kurunta” yazılı hieroglif mühürler⁶

c- Hatip-Kurunta hieroglif yazıtlı anıt⁷.

2.2. Yüzey araştırmaları

Hitit İmparatorluk dönemine tarihlenen Tarhuntašša Eyaleti yerleşme sistemi ile yerleşmeler arasında varolduğu öngörülen işlevsel kademelenmenin;

³ Antlaşma metinleri hakkında kaynakça için bkz. G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*. Atlanta 1966, 103-117, 174-175; G. Karauğuz, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*. Konya 2002, 72-106.

⁴ H. Otten, “Die Hieroglyphen-Luwische Inschrift”, AA III (1989), 336; P. Neve, “Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattuša 1988”, AA III (1989), 317, Lev.40, 41, 42; P. Neve, “Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattuša 1990”, AA III (1991), 345, Lev. 49; M. Darga, *Hitit Sanatı*. İstanbul 1992, 197; J.D. Hawkins, “The New Inscription from the Südburg of Boğazköy-Hattuša”, AA (1990), 309, 312; J.D. Hawkins, *The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattuša (SÜDBURG)*. (StBoT Beiheft III). With an Archaeological Introduction by P. Neve. Wiesbaden 1995, 19-20; C. Mora, “Hawkins, J.D., ‘The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattuša (SÜDBURG)’, with an Archaeological Introduction by P. Neve. (StBoT Beiheft. 3). Wiesbaden 1995”, *BiOr* LIV/3-4 (1997), 430.

⁵ J.D. Hawkins, *The New Inscription*. 1995, 22-23; W.C. Woudhuizen, “Luwian Hieroglyphic Monumental Rock and Stone Inscriptions from the Hittite Empire Period”, *Talanta*, XXVI-XXVII (1994-1995), 195-204.

⁶ P. Neve, AA III (1991), 330 Lev. 35a; 333; P. Neve, “Die Ausgrabungen in Boğazköy-Hattuša 1991”, AA III (1992), 313.

⁷ H. Bahar, “Konya-Hatip’te Bulunan Yeni Bir Hitit Anıtı”, *Arkeoloji ve Sanat* 73 (1996), 2-7; A. Dinçol - B. Dinçol, “Hatip Anıtı’ndaki Hieroglif Yazıtı”, *Arkeoloji ve Sanat* 73 (1996), 8-9; A. Dinçol, “Die Entdeckung des Felsmonuments in Hatip und ihre Auswirkungen über die Historischen und geographischen Fragen des Hethiterreichs”, *Türkisch Academy of Sciences Journal of Archaeology, TÜBA-AR* I. Ankara 1998, 27-35; A. Dinçol, “The Rock Monument of the Great King Kurunta and its Hieroglyphic Inscription”, *III. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (Çorum 16-22 Eylül 1996)*. Ankara 1998, 159-166, 159-166; H. Bahar - G. Karauğuz - Ö. Koçak, *Eskiçağ Konya Araştırmaları I. (Phrygia Paroreus Bölgesi: Anıtlar, Yerleşmeler ve Küçük Buluntular)*. İstanbul 1996, 42-44, Lev. I-II; G. Karauğuz, “M.Ö. II. Binde Konya Bölgesi Hitit Kaya Anıtları ve Yazıtları Üzerine Bazı Gözlemler”, *2001 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*. Ankara 2002, 73-76, Lev. X.

- Tarihi coğrafya açısından fiziki çevre koşulları,
- Dönemin kendine özgü sosyal, ekonomik, kültürel, siyasal ve dinsel yapılanmaları,
- Yerleşmelerin makroform ve demografik büyüklükleri olmak üzere üç değişkene dayandığı öngörülmektedir.

Bu değişkenler kapsamında Tarhuntašša Eyaleti siyasal ve yönetsel etki alanı içindeki yerleşmeler arasında varolduğu öngörülen işlevsel kademelenmenin, arkeolojik araştırma buluntuları ya da yüzey araştırmaları bulgularından yararlanılarak belirlenebileceği düşünülmektedir. Bu çerçevede elde edilen verilere dayalı olarak, Tarhuntašša Eyaleti olarak tanımlanan siyasal ve yönetsel birimin egemenlik sınırları içindeki yerleşmeler, sahip oldukları işlevsel ve mekânsal niteliklere göre kale, höyük ve tapınaklar olmak üzere sınıflandırılmıştır.

Bu sınıflandırma; yerleşmelerin makroform ve demografik büyüklükleri arasında varolduğu öngörülen ilişkiye dayalı olarak, Tarhuntašša Eyaleti yerleşme sistemi ve yerleşmeler arası kademelenmenin tanımlanabilmesi açısından önem taşımaktadır.

2.3. Harita kullanımı ile yerleşme sisteminin çözümlenmesi

Kent tarihi araştırmalarında, yerleşme sistemleri ya da yerleşmeler arası işlevsel kademelenmenin varlığının belirlenmesinde; egemen bir gücün siyasal ve yönetsel etki alanlarını, bölgesel ve bölgelerarası ilişkiler ağına dayalı olarak örgütlenmiş yerleşme ve ulaşım sistemlerini tanımlayan harita ya da haritalar dizgisinin kurgulanması bir yöntem kurgusu olarak belirtilmektedir⁸.

Bu yöntem kurgusu içinde, Hitit döneminde Anadolu’da örgütlendiği öngörülen Tarhuntašša Eyaleti yerleşme sisteminin ve yerleşmeler arası kademelenme ilişkilerinin çözümlenmesinde, haritalar yardımıyla mekânsal ve işlevsel açıdan çıkarımlara ulaşılması hedeflenmektedir.

2.4. Arkeolojik bulgulara mekân boyutu kazandırılması

Anadolu’da Hitit İmparatorluk dönemi kale ya da höyük yerleşmeleri ile tapınak ya da mabet gibi kült alanları üzerine bugüne dek yapılan arkeolojik araştırma bulgularına dayanılarak, Tarhuntašša Eyaleti yerleşmelerinin demografik kapasiteleri ve fiziki büyüklüklerinin belirlenebileceği düşünülmektedir.

2.5. Yöntem Kurgusu

Araştırma, döneme ilişkin özgün tarihi kaynaklar olarak tanımlanan çivi yazılı metinler ve hieroglifler ile yüzey araştırmalarına ilişkin bulguların, sistem yaklaşımı içinde değerlendirilmesine dayanan bir yöntem kurgusu içinde ele alınmıştır. Burada değişmeyen unsur, tarihsel süreç içinde insan yerleşmelerin süreklilik gösterdiği ve Hitit döneminden beri söz konusu bölgenin coğrafi ve fiziki çevre koşullarının değişmediği öngörüsüdür. Bu öngörüden hareketle, Hitit dönemi sonrası örgütlenen yerleşme sistemlerinin tarihi coğrafya boyutunda kökenlerinin geriye dönük olarak değerlendirilmesi yoluyla Hitit dönemi

⁸ F. Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar*. (Çeviren: M.A. Kıçbay). Ankara 1992, 146-149, İ. Tekeli, *Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım; Türkiye Üzerine Bir Deneme*. Ankara 1979, 18, 63, Ö. Ergenç, “Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Bazı Düşünceler”, *Belleten* LII/203 (1988), 667-683.

yerleşme sistemine ilişkin çıkarımlara ulaşılabileceği düşünülmektedir. Dolayısıyla Tarhuntaşsa Eyaleti olası siyasal ve yönetsel sınırlarının ve yerleşmeler arası işlevsel kademelenme, Anadolu'da Hitit dönemi sonrasında organize edilen yerleşme sistemlerine dayalı olarak irdelenecektir.

3. Anadolu'da Hitit İmparatorluk Dönemi Yerleşme ve Ulaşım Sistemi

3.1. Mekânsal çerçeve

Hitit döneminde Anadolu coğrafyası üzerinde tarımsal üretim ve madencilğe dayalı el sanatları ile dönemin bölgelerarası ticaret potansiyeli kapsamında; temelde tarım ve maden çıkarımı, işletimi ile tarımsal artı ürünlerin ve madenlerin aktarım, mübadele ticaretine dayalı bir ekonomik düzen kurulmuştur. Bu kapsamda ülke toprakları fetih politikaları gereğince askeri komutanlar ya da yüksek devlet görevlilerinin idaresinde, merkezi yönetime tâbi olmakla birlikte kendi içinde özerk statüye sahip idare bölgelere ya da eyaletlere ayrılmıştır⁹.

Buradan hareketle; merkeze bağlı yarı özerk eyaletler halinde örgütlenmiş yönetsel yapının mekânsal izdüşümü olarak Hitit dönemi Anadolu yerleşme sisteminin¹⁰;

- Anadolu'da ülkesel ana aktarım ve dağıtım merkezi işlevindeki siyasal ve yönetsel başkent Hattuşa,
- Fiziki sınırları Anadolu'nun değişmeyen coğrafi koşullarınca belirlenmiş eyalet başkentleri, zanaat faaliyetlerinde uzmanlaşmış bölgesel merkezler, bölgelerarası değiş-tokuş ekonomisine dayanan bölgesel ya da yerel pazar merkezleri,
- Bölgelerarası askeri organizasyonlar ya da mübadele faaliyetlerine dayanan ulaşım sisteminin biçimlendirdiği ve temelde savunma işlevine hizmet eden geçiş merkezleri işlevindeki kale yerleşmeleri,
- Dönemin inanç sistemi kapsamında belirli aralıklarla gerçekleştirilen dinsel faaliyetlerinin mekânsal yansımaları olarak örgütlenmiş dinsel merkezler olmak üzere işlevsel kademelenme gösterdiği söylenebilir.

Nitekim Hitit İmparatorluk döneminde Anadolu yerleşme sisteminin odak noktaları; siyasal ve yönetsel merkezi olarak Hattuşa; eyalet merkezleri işlevi kazanan alt idare merkezleri¹¹ olarak Tarhuntaşsa, Apaşa, Adaniia gibi Hitit eyaletlerinin başkentleri; bölgelerarası mal ya da ürün alım-satım faaliyetlerinin örgütlendiği Ura gibi pazar

⁹ S. Alp, "Hitit Devletinin İç Bünyesi", *TTKong.* IV, 38-45 (1952), 38 vd.; G. Beckman, "Royal Ideology and State Administration in Hittite Anatolia", *Civilizations of the Ancient Near East I*. J.M. Sasson - J. Baines - G. Beckman - K.S. Robinson edd. New York 1995, 529-543; S. Alp, *Hitit Çağında Anadolu. Çiviyazılı ve Hiyeroglif Yazılı Kaynaklar*. Ankara 2000, 147 vd.; A. Ünal, *Hititler Devrinde Anadolu*. İstanbul 2002, 178-179.

¹⁰ G. Beckman, "Royal Ideology", 529-543; A. Ünal, *Hititler Devrinde*. Ankara 2002, 178-179.

¹¹ G.F. del Monte - J. Tischler, *Die Orts.* 1978, 467-470; G.F. del Monte, *Die Orts.* 1992, 162; H. Otten, *Die Bronzetafel aus Boğazköy. Ein Staatsvertrag Tuthalijas IV.* Wiesbaden 1988, (Tarhuntaşsa); S. Heinhold-Krahmer, *Arzawa. Untersuchungen zu seiner Geschichte nach den hethitischen Quellen. Texte der Hethiter VIII.* Heidelberg 1977, 104 vd., 111 vd., 125, 325, 329, 331, 361; G.F. del Monte - J. Tischler, *Die Orts.* 1978, 26-27; G.F. del Monte, *Die Orts.* 1992, 8 (Apaşa); A. Goetze, *Kizzuwatna and the Problem of Hittite Geography*. New Haven 1940, 49 vd., 56 vd.; G.F. del Monte - J. Tischler, *Die Orts.* 1978, 54; G.F. del Monte, *Die Orts.* 1992, 18 (Adaniia).

merkezleri¹²; doğal kaynak ya da maden varlığına dayalı örgütlenmiş Şarmana gibi maden çıkarım ve üretim merkezleri¹³; Lawazantiia, Karahna, Anziliia ve Nerik gibi dinsel faaliyet merkezleri¹⁴ ile bölgelerarası ürün dağıtım ve aktarım kanalları işlevindeki ulaşım sisteminin savunma ve güvenlik gereksinimleri kapsamında örgütlenmiş kale yerleşmeleri olarak tanımlanabilir.

3.2. Ulaşım sistemi

Hitit İmparatorluk döneminde doğal bir eşik olarak elverişli savunma ve ulaşım olanaklarına sahip Kızılırmak Havzası, Anadolu üretim ve dağıtım ilişkilerinin düğüm noktası olmuştur. Nitekim Hitit dönemine ilişkin bugüne dek yapılan arkeolojik araştırmalarda, Anadolu coğrafyasında bulunan yaklaşık 31.000 çiviyazılı tabletin tamamına yakını¹⁵, Hattuşa (Boğazköy), Arinna (Alacahöyük ?), Şapinuwa (Ortaköy), Tapigga (Maşathöyük) ve Şarişsa (Kuşaklı) gibi Kızılırmak Havzası yerleşmelerinde bulunmuştur. Bu tespit, Hitit döneminde Kızılırmak Havzası'nın ticaret ve zanaat faaliyetlerinde uzmanlaşmış bir bölge olduğunu düşündürmektedir.

Hitit İmparatorluk döneminde; Kızılırmak Havzası üzerindeki ülkesel siyasal ve yönetsel merkez işlevine sahip başkent Hattuşa merkez olmak üzere güneyde Asur ve Babil, kuzeyde Karadeniz ve batıda Ege ötesi toplumları ile sosyal, ekonomik ve kültürel ilişkiler ağına dayalı bir ulaşım sistemi organize edildiği söylenebilir¹⁶.

Dolayısıyla Kızılırmak Havzası'nda odaklandığı anlaşılan Hitit ulaşım sisteminin temel güzergâhları;

- Kuzeyde Hakpiş (Nerik) üzerinden Samsun veya Bafra liman yerleşmeleri ile Karadeniz ve ötesine,

¹² Anadolu'nun güney sahil kesiminde bulunan ve Geç Bronz Çağı'nda ve Demir Çağı'nda önemini her zaman muhafaza etmiş olan Ura, Olbe=Ourba=Ourwa (T.S. MacKay, *Olba in Rough Cilicia*. London 1968, 114; D.W. Smit, "The Hittite Corridor", *Talanta XXII-XXIII* (1990-1991), Silifke ve civarı (bu görüşler için bkz. G.F. del Monte - J. Tischler, *Die Orts.* 1978, 457-458; G.F. del Monte, *Die Orts.* 1992, 179; R.H. Beal, "The Location of Cilician Ura", *AS XVII* (1992), 66; P.W. Haider, "Ura-Eine Hethitische Handelsstadt", *Münstersche Beiträge z. Antiken Handelsgeschichte*, XIV (1995), 106; Aydıncık yakınlarındaki Kelenderis=Gilindere (Demir Çağı'nda Pirundu) ile eşitlenmiştir (R.H. Beal, *AS XVII* (1992), 69, 73). Ayrıca bkz. A. Ünal, "Hititler, Akdeniz ve Liman Kenti Ura". *Olba VII* (2003), 13-40.

¹³ H. Otten, *Die Bronzetafel*. 1988; G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*. 1996, 109; G. Karauğuz, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı*. 2002, 88 (§5 Öy.33-37), 97 (§11 Öy.II 4-20).

¹⁴ A. Goetze, *Kizzuwatna*. 1940, 71-74; G.F. del Monte - J. Tischler, *Die Orts.* 1978, 237-238; G.F. del Monte, *Die Orts.* 1992, 91 (Lawazantiia); G.F. del Monte - J. Tischler, *Die Orts.* 1978, 177-180; G.F. del Monte, *Die Orts.* 1992, 66 (Karahna); G.F. del Monte - J. Tischler, *Die Orts.* 1978, 25; G.F. del Monte, *Die Orts.* 1992, 7 (Anziliia); V. Haas, *Der Kult von Nerik, Ein Beitrag zur hethitischen Religionsgeschichte*. Rom 1970; G.F. del Monte - J. Tischler, *Die Orts.* 1978, 286-289; G.F. del Monte, *Die Orts.* 1992, 113-115 (Nerik).

¹⁵ S. Erkut, "Çiviyazılı Hitit Tabletleri", *Belleten LXI/232* (1998), 495-498.

¹⁶ J. Garstang, "Hittite Military Roads in Asia Minor. A Study in Imperial Strategy with a Map (Plate XVIII)", *AJA XLVII* (1943), 35 vd.

• Batıda Hitit İmparatorluğu'nun batıya açılan karargâh şehri Şallapa¹⁷, İmparatorluk döneminde Hitit ordusu için asker veren Pitaşsa¹⁸ ve Hapalla üzerinden Menderes Vadisi boyunca Arzawa eyaleti üzerinden Ege ve ötesine,

• Güneyde Kaneş üzerinden Fıraktin, Şamri (Seyhan) Vadisi yolu ile Pozanti üzerinden Kadeş ve Mısır'a ya da Malatya-Samsat-Urfa yoluyla Asur ve Babil'e uzanan askeri organizasyon ve ticaret aktivitelerine dayanan yollardır.

3.3. Yerleşme sistemi

Hitit İmparatorluk döneminde, temelde merkezi yönetime tabi olmakla beraber yönetimi Hitit hükümdar soyundan gelen prens, bey ya da yüksek devlet görevlilerine sınırlı yetkilerle bırakılan eyaletlerden oluşan bir yönetim sistemi kurulmuştur. Bu yönetim sistemi, siyasal ve yönetsel etki alanları Anadolu'nun coğrafi koşullarınca tanımlanan Tarhuntaşsa, Arzawa, Kizzuwatna gibi eyaletler ya da alt siyasal-yönetsel birimlerden oluşan federal bir yapıya işaret etmektedir. Bu yönetim örgütlenme biçiminin mekânsal yansımaları ise her bir eyaletin siyasal ve yönetsel merkezleri, tarımsal artı ürün alım-satım merkezleri işlevindeki pazar yerleşmeleri, tarımsal üretim alanları işlevindeki kırsal yerleşmeler ve askeri-stratejik koşullara dayalı olarak kurulan kalelerden oluşan ve işlevsel kademelenme gösteren ülkesel ve bölgesel yerleşme sistemlerinin kurulması biçiminde olduğu düşünülmektedir.

4. Hitit İmparatorluk Döneminde Tarhuntaşsa Eyaleti Yerleşme Sistemi

Yukarıda tanımlanan Hitit İmparatorluk dönemi Anadolu yönetim sisteminin bir unsuru olarak Tarhuntaşsa eyaletinin siyasal ve yönetsel sınırları; Anadolu'nun coğrafi koşulları, askeri organizasyonlar ve siyasal faaliyetlere dayalı olarak biçimlenmiştir.

4.1. Olası Sınırlar ve yerleşmeler üzerine görüşler

Anadolu'da Hitit dönemi sonrasında kurgulanan yerleşme sistemleri tarihsel evrim süreci açısından değerlendirilirse, gerek ulaşım ve yerleşme sistemleri¹⁹ gerekse toponomi

¹⁷ Arzawa'ya yaptığı seferler sırasında Kargamış kralı Şarri-Kuşuh'un askeri birlikleri ile Şallapa'da birleşen II. Murşili'nin (KBo XIX 49 Öy.I 7-8; KUB XXVI 43 Öy. 43) Hattuša-Şallapa-Aura-Walma-Aştarpa Nehri ve Apaşa yol güzergahını; Lukka ülkelerine karşı yaptığı sefer sırasında da Hattuša-Şallapa-Waliwanda-Iialanda, Attarimma ve Millawanta güzergahını izlediği bilinmektedir (J. Garstang, *AJA* XLVII (1943), 42; J.G. Macqueen, "Geography and History in Western Asia Minor in the Second Millenium B.C.", *AS* XVIII, (1968), 169; P.H.J. Houwink ten Cate, "Anatolian Evidence for Relations with the West in the Late Bronze Age", *Bronze Age Migrations in the Aegean. Archaeological and Linguistic Problems in Greek Prehistory. Proceedings of the First International Colloquium on Aegean Prehistory*. R. A. Crossland - A. Birchell edd. Park Ridge 1974, 141 vd.).

¹⁸ KBo XVII 78 Öy. 1-11.

¹⁹ Yerleşme sistemleri için bakınız: M. Arousseau, "The Distribution of Population; A Constructive Problem", *Geographical Review*, XI/4. New York 1921, 589-590; F. Taeschner, "Türkiye'nin Bir Tarihi Haritası", *TTKong.* V (1960) 366-367; İ. Tekeli, "Evolution of Spatial Organization in the Ottoman Empire", *From Madina to Metropolis*. L. Carl Brown ed. New Jersey 1973; İ. Tekeli, *Mekan Organizasyonlarına Makro Yaklaşım*. 1979, 18, 63.244-273; F. Bölen, *Anadolu'da Yerleşme Sisteminin Evrim Analizi ve Çağdaş Mekan Düzenleme Politikalarına Etkilerinin İncelenmesinde Bir Yöntem Denemesi*. İstanbul 1978, 5-18; Ö. Ergenç, *Belleten* LII/203 (1988), 667-683; F. Braudel, *Tarih Üzerine Yazılar*. 1992, 146-149.

verileri²⁰ kapsamında süreklilik gösterdiği anlaşılmaktadır. Nitekim Hitit dönemi sonrasında organize edilen Roma-Bizans ya da Selçuklu-Osmanlı dönemi yerleşme ve ulaşım sistemlerinin kökenlerinin Hitit dönemine dek uzandığı görülmektedir. Burada Anadolu'nun değişmeyen fiziki çevre koşullarının yerleşme sistemlerinin mekânsal örgütlenmesinde temel etken olduğu söylenebilir.

Dolayısıyla, Hitit döneminde Tarhuntaşsa Eyaleti olarak adlandırılan yönetsel yapılanmanın olası sınırlarının yerleşme ve ulaşım sistemi ilişkileri açısından Roma-Bizans ve Selçuklu-Osmanlı dönemlerine dek aktarıldığı ya da miras olarak devralındığı söylenebilir. Nitekim Hitit İmparatorluk dönemi belgesi olan CTH 106²¹ ve bronz tabletten²² Tarhuntaşsa ya da Hulaia Nehri Ülkesi olarak adlandırılan yönetsel birim ya da eyaletin coğrafi sınırlarının;

- Güneyde; Perge, Parha, Silifke, Ura (?) güzergâhı boyunca uzanan Akdeniz kıyıları,
- Kuzeyde; Cihanbeyli-Aksaray arasında, Tuz gölünün güneyi boyunca uzanan güzergâh²³,
- Doğuda; Akdeniz kıyısındaki Ura'dan Toros Dağları üzerindeki coğrafi geçiş noktası olan Şaliia (Porsuk Höyük ?) ve Emirgazi üzerinden Aksaray'a uzanan güzergâh,
- Batıda; Kaštariia (Aksu Vadisi), Fasıllar ve Eflatun Pınar üzerinden Yalburt ve Cihanbeyli'ye dek uzanan güzergâh ile sınırlandığı söylenebilir.

Buraya kadar açıklanan tarihsel köken ve mekânsal evrim süreci kapsamında, Tarhuntaşsa Eyaleti olası siyasal ve yönetsel egemenlik sınırlarının Roma-Bizans dönemi Lykaonia-Anatolikon ya da Selçuklu-Beylikler-Osmanlı dönemleri Rum-Anadolu-Karaman eyaletlerinin siyasal ve yönetsel egemenlik sınırlarını-kısmen değişikliğe uğramış olabileceği de gözönüne alınmak kaydıyla- karşılamış olabileceği düşünülmektedir²⁴.

²⁰ Ikuwaniia/Ikuna/Iconium/Konya ya da Laranda/Larende/Karaman gibi.

²¹ Th.P.J. van den Hout, *Der Ulmitešup-Vertrag. Eine Prosopographische Untersuchung*. (StBoT 38). Wiesbaden 1995, 22 vd.; G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*. 1996, 104-108; G. Karauğuz, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı* 2002, 85-92.

²² H. Otten, *Die Bronzetafel*. 1988; G. Beckman, *Hittite Diplomatic Texts*. 1996, 108-117; G. Karauğuz, *Boğazköy ve Ugarit Çivi Yazılı*. 2002, 93-106.

²³ Tarhuntaşsa'nın kuzey sınırının genellikle Hatıp kayalıklarına kadar uzandığı belirtilmiştir (A.M. Dinçol - J. Yakar - B. Dinçol - A. Taffet, "The Borders of the Appanage Kingdom of Tarhuntaşsa - A Geographical and Archaeological Assessment", *Anatolica* XXVI (2000), hrt.; A.M. Dinçol - J. Yakar - B. Dinçol - A. Taffet, "Die Grenzen von Tarhuntaşsa im Lichte geographischer Beobachtungen", *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux (2e millénaire av. J.C.-4 siècle ap. J.-C.)*, Actes de la Table Ronde Internationale d'Istanbul, 2-5 novembre 1999. É. Jean - A.M. Dinçol - S. Durugönül edd. Paris 2001, 86; A. Ünal, "Adana'da Kizzuwatna Krallığı. Taş Devrinden Hitit Devleti'nin Yıkılışına Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprü Başı*. E. Artun - M.S. Koz edd. İstanbul 2000, 59. Ancak bu sınırın en azından Cihanbeyli'ye kadar uzanmış olabileceğini düşünmekteyiz. V. Hititoloji Kongresi'nde sunduğumuz tebliğde de belirttiğimiz gibi, Bronz tablette 'Şarmana şehri tuzu için başka bir şahıs gitmesin' şeklinde ifade edilen şehir, bizce Damlakuyu (Çorca) Höyük olmalıdır. Ayrıca bu höyüğün de Çeşmeli Sebil-Atlantı-Yalburt yolu üzerinden yapılmış olabilecek tuz sevkiyatında önemli bir role sahip olduğunu düşünmekteyiz.

²⁴ Krş. S. Mitchell, *Anatolia. Land, Men, and Gods in Asia Minor, The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule*, I. Oxford 1993, hrt. 3.

4.2. Yerleşme sisteminin evrimi üzerine görüşler

Tarhuntaşsa Eyaleti olası siyasal ve yönetsel egemenlik sınırları ve olası yönetsel merkezi üzerine yapılan tartışmalar irdelenirse, birbirinden farklı ya da çelişen birçok görüşün ileri sürüldüğü söylenebilir. Nitekim kimi araştırmacılarca²⁵ eyalet sınırlarının Akdeniz sahillerinden Konya'nın güneyine, kimi araştırmacılar tarafından ise eyalet sınırlarının –daha kuzeyde– Cihanbeyli yöresine dek uzandığını ileri sürülmüştür. Tarhuntaşsa Eyaleti siyasal ve yönetsel merkezinin belirlenmesi üzerine yapılan araştırmalarda eyalet merkezinin yerine ilişkin görüşler Kızıldağ²⁶ ve Hatunsaray (Luşna)²⁷ üzerine odaklanmıştır.

Yukarıda açıklanan görüş ve yaklaşımlar değerlendirilirse; yerleşme sistemi açısından tarihsel kökenleri Hitit dönemine dek dayanan Tarhuntaşsa yöresinde, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı egemenlik dönemlerinde ülkesel merkezi siyasal egemenlik düzeninin kurulmasına, güvenlik ve denetim olanaklarının sağlanmasına dayalı olarak yerleşmelerin ovalara doğru yayılmasına benzer yerleşme sürecinin, Hitit İmparatorluk döneminde de gerçekleştiği söylenebilir. Nitekim Hitit dönemine ilişkin arkeolojik araştırma bulguları mekânsal açıdan yorumlanırsa, Tarhuntaşsa Eyaleti yerleşmelerinin İmparatorluk döneminde ovalardaki höyük yerleşmelerinde, İmparatorluk dönemi sonunda ise dağlık bölgelerdeki kale yerleşimlerinde ve geçitlerde yoğunlaştığı söylenebilir²⁸.

Burada dikkat çekici nokta, sözkonusu yerleşim sürecinin Hitit dönemi sonrasında Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde de gerçekleşmiş olmasıdır. Nitekim Bizans dönemi Anadolu yerleşim süreci üzerine yapılan araştırmalarda, Bizans İmparatorluk döneminde ovalara dek yayıldığı anlaşılan yerleşmelerin, Arap–Sasânî istilaları ve takiben Türk fetihleri döneminde yerleşmelerin sarp ve kayalık alanlardaki geçitlere çekildiği anlaşılmaktadır²⁹.

²⁵ A.M. Dinçol - J. Yakar - B. Dinçol - A. Taffet, *Anatolica*, XXVI (2000), 7 vd.

²⁶ S. Alp, “Zur Lage der Stadt Tarhuntaşsa”, *Atti del II Congresso Internazionale di Hittitologia*, Pavia, 28 giugno 2 luglio 1993. O. Carruba - M. Giorgieri - C. Mora edd. *Studia Mediterranea* 9. Pavia 1995, 11; S. Alp, “Bronz Tablet ve Tarhuntaşsa Kentinin Yeri”, *1994 Yılı Anadolu Medeniyetleri Müzesi Konferansları*. Ankara 1995, 26; A.M. Dinçol - J. Yakar - B. Dinçol - A. Taffet, *Anatolica* XXVI (2000), 7 vd.; A.M. Dinçol - J. Yakar - B. Dinçol - A. Taffet, “Die Grenzen von Tarhuntaşsa im Lichte geographischer Beobachtungen”, *La Cilicie: Espaces et Pouvoirs Locaux* (2e millénaire av. J.C.-4 siècle ap. J.-C.), *Actes de la Table Ronde Internationale d'Istanbul*, 2-5 novembre 1999. É. Jean - A.M. Dinçol - S. Durugönül edd. Paris 2001, 83.

²⁷ A. Ünal, Adana'da Kizzuwatna Krallığı. Taş Devrinden Hitit Devleti'nin Yıkılışına Kadar Adana ve Çukurova Tarihi”, *Efsaneden Tarihe, Tarihten Bugüne Adana: Köprübaşı*. E. Artun - M.S. Koz edd. İstanbul 2000, 60; A. Ünal, *Hititler Devrinde*. 2002, 198.

²⁸ G. Karauğuz, *Arkeolojik ve Filolojik Belgeler Işığında M.Ö. II. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi*. Konya 2005, 17-20.

²⁹ E. Kirsten, Roma Dönemi polis'inin, Bizans Dönemi'nde askeri silahlı bir topluluk olan Castra'ya dönüşerek, boyutlarının küçüldüğünden, ülkedeki insanlar ve ticaret merkezleri için bir sığınak işlevi kazandığından ve özellikle 1204 Latin işgali sonrasında da küçük köylerle çevrelenmiş kale-kentler haline geldiğinden söz etmektedir (E. Kirsten, “Die Byzantinischen Stadt”, *Berichte zum XI. Internationale Byzantinisten Kongress*. C. H. Beck ed. München 1958, 19-34). Bu konu hakkında ayrıca bkz. S. Vryonis, *The Decline of Byzantine Civilization in Asia Minor, Eleventh-Fifteenth*

Tarhuntaşsa Eyaleti üzerine bugüne dek yapılan arkeolojik araştırma bulguları, yerleşim süreci açısından değerlendirilirse; Hitit İmparatorluk döneminde sözkonusu bölgede sadece tek bir kale yerleşmesinin varlığına ilişkin tespit, İmparatorluk döneminde ülkesel otorite ve güvenlik olanaklarının sağlanmasına dayalı olarak yerleşmelerin ovalara doğru yayıldığını düşündürmektedir.

Nitekim sözkonusu kale yerleşmesi, Hatıp kalesi, bu araştırmanın sistematigi kapsamında değerlendirilirse; gerçekte askeri işleve sahip yerleşmenin aynı zamanda bir geçit kontrol ve denetim merkezi işlevinde olduğu söylenebilir. Bu yönüyle, Anadolu'da Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinin menzil yerleşmelerinin ilk örneği olarak da tanımlanabilir. Nitekim Tarhuntaşsa Eyaleti kale yerleşmeleri üzerine yapılan son araştırmalarda, sözkonusu bölgede coğrafi geçit ya da eşik noktalarında konumlanmış benzer işlevlere sahip olabilecek yeni kale yerleşmelerinin varlığı belirlenmiştir³⁰.

Buraya kadar açıklanan Anadolu yerleşmelerinin evrim sürecinde; Hitit İmparatorluk döneminde Tarhuntaşsa Eyaleti siyasal ve yönetsel merkezi işlevini üstlenecek olası yerleşmenin, İmparatorluk döneminde kentlerin ovalara yayıldığı tespitine dayalı olarak höyük yerleşmelerinde aranması, Anadolu'nun değişmeyen tarihi coğrafyası açısından yerinde bir yaklaşım olacaktır.

Bu çerçevede, Tarhuntaşsa Eyaleti yerleşmelerinin mekânsal büyüklükler açısından, çiviyazılı belgeler ve yüzey araştırmaları bulguları eşliğinde değerlendirilmesi sonucu, Tarhuntaşsa Eyaleti olası siyasal ve yönetsel merkezi olarak gerek konumsal gerekse mekânsal büyüklükler açısından Sulutas Höyük³¹ öne çıkmaktadır.

4.3. Yerleşmeler kademelenmesi üzerine görüşler

Tarhuntaşsa Eyaleti yerleşme sistemi organizasyonu kapsamında var olduğu öngörülen yerleşmeler arası işlevsel kademelenme; Hitit İmparatorluk dönemine ilişkin yazılı ve görsel kaynaklar ile yüzey araştırmaları bulgularına dayalı olarak belirlenmiştir. Bu kapsamda,

Century, Byzantina kai Metabüzyantina, II, Studies on Byzantium, Seljuks and Ottomans, chapter V. Malibu 1981, 354; S. Vryonis, “Bizans Devri Anadolu Tarihindeki Problemler”, (Çeviren: E. Memiş), *E.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, VII (1992), 315; A.P. Kazdan, “Vizantijskie goroda v VII.-IX. vekach”, *Sovetskaja Archeologija*, XXI (1954), 164-183. C. Foss, *Ephesus after Antiquity: A late antique, Byzantine and Turkish city*. Cambridge 1976; C. Foss, “Archaeology and the Twenty Cities of Byzantine Asia”, *AJA* LXXXI/4 (1977), 469-486; C. Foss, *Byzantine and Turkish Sardis*. Cambridge 1979; C. Foss, *Cities, Fortresses and Villages of Byzantine Asia Minor*. Great Britain 1996; A. Bryer, “Structure of the Late Byzantine Town; Dioikismos and the Mesoi”, *Continuity and Change in the Byzantine and Early Ottoman Society*. A. Bryer - H. Lowry edd. Birmingham 1986, 274-275; M. Hammond, *The City in the Ancient World*. Cambridge 1972, 340-341; R. Stewig, *Batı Anadolu'da Kültür Gelişmesinin Ana Hatları*, (Çeviren: R. Turhan-M. Ş. Yazman). İstanbul 1970, 91.

³⁰ G. Karauğuz - H. İ. Kunt, *Eskiçağ Kaleleri (Orta Anadolu'nun Güney Kesimi)*. Konya 2004.

³¹ Bu höyük, Takkeli Dağ'ın 5 km. batısında, Sulutas köyünün 3 km. güneyinde Karaburğa Tepesi'nin batısındaki vadi boyunca uzanan bir alanda kurulmuştur (Harita II). Geniş bir alana yayıldığı anlaşılan Sulutas Höyük'teki yüzey araştırmalarında çok sayıda Geç Tunç Çağı'na tarihlenen malzemeler bulunmuştur (G. Karauğuz, *M.Ö. II. Binde Orta Anadolu'nun Güney Kesimi* (2005), 157, 159, Lev. X, 1-4).

Tarhuntaşsa Eyaleti yerleşmeleri, mekânsal büyüklük ya da makroform büyüklükleri, işlevsel nitelik ve demografik büyüklük verilerine göre aşağıda sınıflandırılmıştır (Tablo 1-Harita I).

- Eyalet başkenti; yaklaşık 500.000 m² büyüklükte yönetsel ve siyasal açıdan Tarhuntaşsa Eyalet merkezi işlevindeki yerleşmedir.
- Ön merkezler; yaklaşık 150.000–200.000 m² arasında büyüklüğe sahip uzaklıkta bölgelerarası askeri ve ticaret yolları üzerinde stratejik geçit noktalarında konumlanmış ticaret, zanaat ve askeri işlevlere sahip bölgesel aktarım, dağıtım, denetim merkezleri işlevindeki yerleşmelerdir.
- Bölgesel pazar merkezleri; yaklaşık 80.000–100.000 m² arasında büyüklüğe sahip ve bölgeler arası askeri ve ticaret yolları üzerinde konumlanmış ticaret, zanaat ve konaklama merkezleri işlevindeki yerleşmelerdir.
- Yerel pazar merkezleri; yaklaşık 40.000–60.000 m² arasında büyüklüğe sahip tarımsal üretim merkezlerinin küçük ölçekli zanaat, ticaret gereksinimlerine hizmet verebilecek potansiyele sahip küçük yerel pazar merkezleri işlevindeki yerleşmelerdir.
- Tarımsal yerleşmeler; yaklaşık 10.000–30.000 m² arasında büyüklüğe sahip yerleşmeler, genellikle verimli ova alanlarında ortalama 5–10 km mesafede mekânsal dağılım gösteren tarımsal üretim merkezleri işlevindeki yerleşmelerdir.
- Dinsel etkinlik ya da kült merkezleri; Hitit kültür ve medeniyetinde su kaynaklarını kutsal kabul edilmesine dayalı olarak Beyşehir Havzası yakınında konumlandırılmış Eflatun Pınar ile Konya–Antalya yolu üzerinde konumlanmış Fasıllar gibi mevsimlik ya da yıllık gibi dönemsel dinsel faaliyetlerinin gerçekleştirildiği merkezlerindir.

Tablo 1. Yerleşmelerin Mekânsal–Demografik Büyüklükleri ve İşlevsel Analizi

	Yerleşme	Ortalama Makroform (m ²)	Olası Nüfus	Gönderme
SİYASAL ve YÖNETSEL EYALET MERKEZİ				
1	Sulutas	500.000	7.000	Bahar 2000, 187 ³²
ASKERİ ve STRATEJİK ÖN MERKEZLER				
2	Kökez	250.000	3.500	Bahar 1996b, 361; Bahar-Karauğuz-Koçak 1996, 59, 73
3	Çavuş	200.000	2.800	Bahar 2000, 190-191
4	Bayat	150.000	2.100	Bahar 2000, 188-189
BÖLGESEL PAZAR MERKEZLERİ				
5	Altınekin	100.000	1.400	Güneri 1989a, 325; Bahar 1998, 26
6	İşgalaman	100.000	1.400	Bahar 1998, 25
7	Sırnık	100.000	1.400	Bahar 2000, 190
8	Sazlı	90.000	1.250	
9	Başhöyük	90.000	1.250	Güneri 1989a, 328; Bahar 1996b, 363; Bahar-Karauğuz-Koçak 1996, 59, 74; Mellaart-Murray 1995, hrt.4

³² Tablodaki tüm göndermeler ve kaynakça için bkz. G. Karauğuz-H.İ. Kunt, *Eskiçağ Kaleleri*. 2004, IX-XX, 37-47; G. Karauğuz, *Orta Anadolu'nun Güney Kesimi*. 2005, I-XXIII, 179-190.

10	Kuyulu Sebil	90.000	1.250	Bahar 1996b, 364; Bahar-Karauğuz-Koçak 1996, 59, 73; Omura 2000, 84
11	Hatunsaray Zoldra	90.000	1.250	Arık 1956, 18; Mellaart 1958, hrt.1; Konyalı 1964, 271; Mellaart-Murray 1995, hrt.4; Bahar 1998, 23
12	Sızma	90.000	1.250	Robinson 1924, 1927; Arık 1956, 23-26; Mellaart 1958, hrt.
13	Tutup	90.000	1.250	Mellaart-Murray 1995, hrt.4; Bahar 1998, 26
14	Alibey	80.000	1.120	Arık 1956, 18; Mellaart 1958, hrt.1; Güneri 1987, 78; Mellaart-Murray 1995, hrt.4
15	A.Karahöyük	80.000	1.120	Arık 1956, 18; Mellaart 1958, hrt.1; Mellaart-Murray 1995, hrt.4; Bahar 1998, 24
16	İslihisar Gavur	80.000	1.120	Güneri 1989b, 101; Bahar 2000, 192
17	Akkuyu	80.000	1.120	Bahar 2000, 190
18	Karatepe	80.000	1.120	Güneri 1989a, 325; Omura 1999, 27
19	Harmanpınar	80.000	1.120	
20	Kilisetepe (Maltepe)	70.000	1.000	
YEREL PAZAR MERKEZLERİ				
21	Kızılören	50.000	700	Arık 1956, 13; Mellaart 1958, hrt.1; Mellaart-Murray 1995, hrt.4; Bahar 1998, 25
22	Lili Höyük	50.000	700	Güneri 1987, 86; Güneri 1989a, 329
23	Sırçalı	50.000	700	Arık 1956, 18-19; Mellaart 1958, hrt.1; Güneri 1987, 78
24	Çeşmeli Sebil	50.000	700	Ruben 1947, 376; Bahar 1996b, 364; Bahar-Karauğuz-Koçak 1996, 56, 70
25	İslihisar	40.000	560	Güneri 1989b, 100; Bahar 2000, 192
26	Süleyman Hacı	40.000	560	Güneri 1989b, 100; Bahar 2000, 192
27	İbrahimdede	40.000	560	Bahar 1996b, 363; Bahar-Karauğuz-Koçak 1996, 62, 74
28	Ertuğrul	40.000	560	Güneri 1989a, 328; Mellaart-Murray 1995, hrt.4; Bahar 1996b, 364; Bahar-Karauğuz-Koçak 1996, 57, 71
29	Yassıviran	40.000	560	Mellaart 1958, hrt.1
30	Yeşildağ (Kaşaklı)	40.000	560	Mellaart-Murray 1995, hrt.4
31	Beçene	40.000	560	Bahar 1998, 27
32	Batı Güvenç	40.000	560	Bahar 2000, 189

33	Yaylapınar	40.000	560	Bahar 1998, 29
TARIMSAL ÜRETİM MERKEZLERİ				
34	Tatlı kuyu	30.000	420	Omura 2000, 84
35	Eğri-Bayat	30.000	420	Konyalı 1964, 271; Bahar 1998, 26
36	Mula	30.000	420	Bahar 1998, 24
37	Tekintaş	30.000	420	Konyalı 1964, 271; Bahar 1998, 25
38	Yassıören	30.000	420	Omura 2000, 84
39	Doğu Güvenç	30.000	420	Bahar 1998, 26
40	A. Karatepe	30.000	420	Bahar 1996b, 361; Bahar-Karauğuz-Koçak 1996, 57, 71
41	Okçu	25.000	350	Bahar 2000, 190
42	Mişko	25.000	350	Omura 1999, 27
43	Damlakuyu (Çorça)	25.000	350	Mellaart-Murray 1995, hrt.4; Omura 1999, 27
44	Üçkuyular	25.000	350	Bahar 1998, 27-28
45	Karayusuf	20.000	280	Güneri 1989a, 325
46	Aşağı Pınarbaşı	20.000	280	Bahar 2000, 189; Omura 2000, 84
47	Güdü Ağıl	20.000	280	Omura 2000, 84
48	Emirören	15.000	210	Omura 1999, 27
49	Fatin	15.000	210	Omura 2000, 84
50	Çaltı Karahöyük	15.000	210	Bahar 1998, 27; Bahar 2000, 189
51	Çakılıçi	15.000	210	Bahar 2000, 188
52	Görünmez	15.000	210	Bahar 2000, 188, 191
53	Karararlan	15.000	210	Arık 1956, hrt.1; Bahar 1998, 25
54	İmircik	10.000	140	Bahar 1996b, 361; Bahar-Karauğuz-Koçak 1996, 58, 72
55	Pamukçu	10.000	140	Arık 1956, 17, hrt.1; Konyalı 1964, 271; Bahar 1998, 29
56	Çatalak	10.000	140	Bahar 1998, 28
57	Kültü	10.000	140	Omura 2000, 84
58	Tatlıcak	10.000	140	Bahar 2000, 190
DİNSEL ETKİNLİK ya da KÜLT MERKEZLERİ				
59	Eflatun Pınar Anıtı ve Eflatun Pınar Höyük	20.000	350	Güterbock 1947; Bittel 1953; Laroche 1958; Mellaart 1962; Alexander 1968; Behm-Blancke-Rittig 1970; Naumann 1974; Börker-Klähn 1993; Erkanal 1980 Höyük; Mellaart 1958, 333; Mellaart-Murray 1995, hrt.4
60	Fasullar			Mellaart 1962

Yukarıda Tablo 1'de verilen makroform büyüklükleri ve olası demografik bulgular; Tarhuntaşsa Eyaleti yerleşmeleri üzerine yapılan arkeolojik araştırmalardan höyük büyüklüklerine ilişkin olarak elde edilen mekânsal verilere dayamaktadır.

Hitit İmparatorluk dönemine tarihlenen konut dokuları ya da konut tipolojilerine ilişkin sınırlı sayıdaki araştırma bulgularına dayanılarak, Hitit evi mekânsal büyüklüğü yaklaşık 500 m² ve aile büyüklüğü de yaklaşık yedi kişi olarak belirlenmiştir.

Bu verilerden hareketle Hitit İmparatorluk dönemi yerleşmelerinin demografik ve mekânsal büyüklükleri aşağıda kurgulanan matris kapsamında hesaplanmıştır.

$$HY_b = (M_b / HK_b) \times HA_b$$

HY_b=Hitit İmparatorluk Dönemi Yerleşme Nüfusu

M_b=Hitit İmparatorluk Dönemi Yerleşme Makroform Büyüklüğü

HK_b=Hitit İmparatorluk Dönemi Konut Büyüklüğü

HA_b=Hitit İmparatorluk Dönemi Aile Büyüklüğü

Tablo 2. Yerleşmelerin makroform büyüklükleri ve işlevsel dağılımı.

Yerleşmelerin Makroform Büyüklüğü ve Mekânsal Dağılımı			
Makroform büyüklükleri	Höyük ve Kale		İşlevsel nitelikler
	Sayı	%	
Höyük yerleşmeleri			
500.000 m ²	1	1	Siyasal ve yönetsel
150.000–200.000 m ² arasında	3	5	Stratejik ve siyasal
80.000–100.000 m ² arasında	16	26	Ticaret ve zanaat
40.000–60.000 m ² arasında	13	23	Tarıma dayalı ticaret ve zanaat
10.000–30.000 m ² arasında	25	42	Tarımsal üretim
5.000 m ²	2	3	Dini faaliyet
Toplam	60	%100	
Kale yerleşmeleri			
12.500 m ²	1	%100	Askeri ve stratejik

5. Sonuç

Tarhuntaşsa Eyaleti yerleşme sistemi ve yerleşmeler arası işlevsel kademelenme ile Tarhuntaşsa Eyaleti olası siyasal ve yönetsel merkezine ilişkin varsayımların yazılı ve görsel kaynaklar eşliğinde irdelenmesi yoluyla test edilmesini hedefleyen bu araştırma sonunda elde edilen bulgular aşağıda sıralanmıştır.

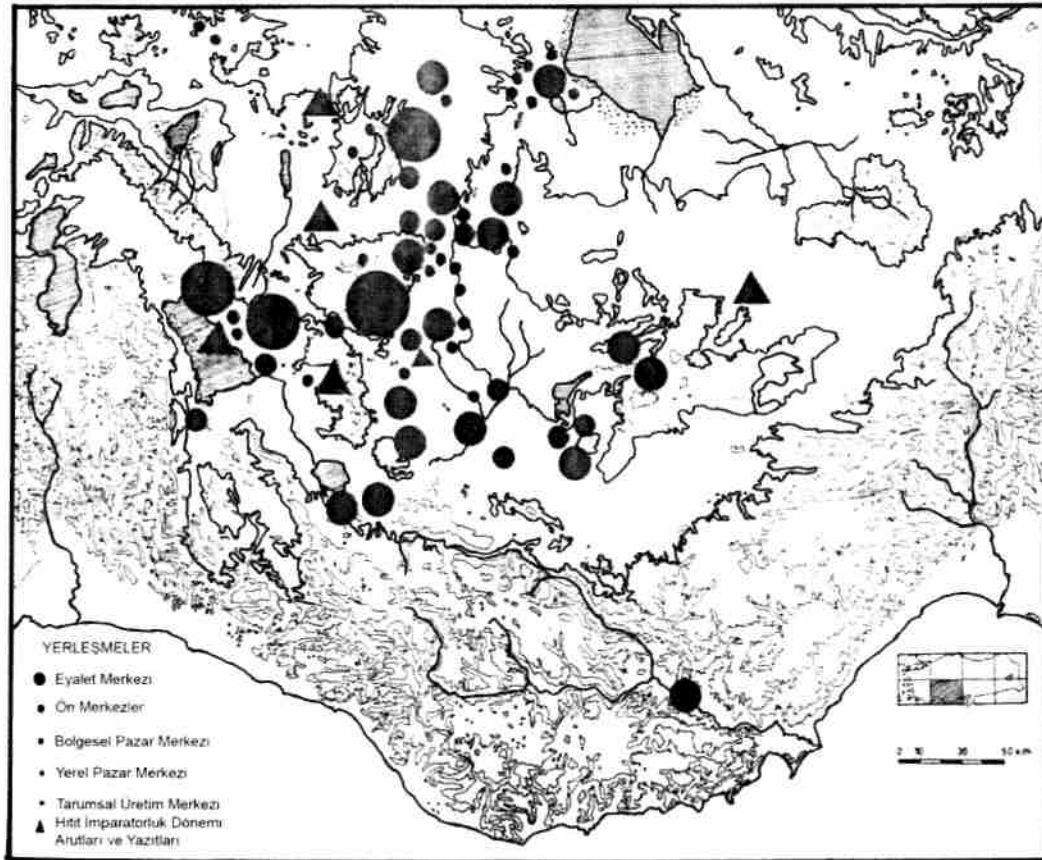
1. Bölgenin siyasal merkezi olarak öngörülen Sulutas Höyük, coğrafi olarak bölgenin merkezinde konumlanmıştır. Bu yönüyle Sulutas Höyük, Tarhuntaşsa Eyaleti yerleşme zinciri içinde gerek dönemin ulaşım olanakları gerekse siyasal ve yönetsel etki alanı dikkate alınırsa, egemen yerleşme olarak öne çıkmaktadır. Nitekim Tarhuntaşsa Eyaleti içinde makroform ve demografik büyüklükler açısından en büyük yerleşme olması, Sulutas Höyük'ün egemen yerleşme olduğuna ilişkin tespitleri doğrulamaktadır. Burada dikkat çekici nokta, Sulutas Höyük'ün aynı zamanda Hitit İmparatorluk döneminde Tarhuntaşsa Eyaleti siyasal ve yönetsel egemenlik sınırları içinden geçen ulaşım kanallarının da düğüm noktasında olmasıdır.

2. Ön merkez niteliğindeki Çavuş, Bayat ve Kökez yerleşmelerinin Tarhuntaşsa Eyaleti içinden geçen ve Ege Bölgesi'ne uzanan bölgelerarası ticaret ve askeri ulaşım kanalları üzerinde, askeri ve stratejik açıdan Beyşehir ve Akşehir havzalarına hakim noktalarda konumlandığı belirlenmiştir. Burada getirilen “ön merkez” kavramı ile anlatılmak istenen

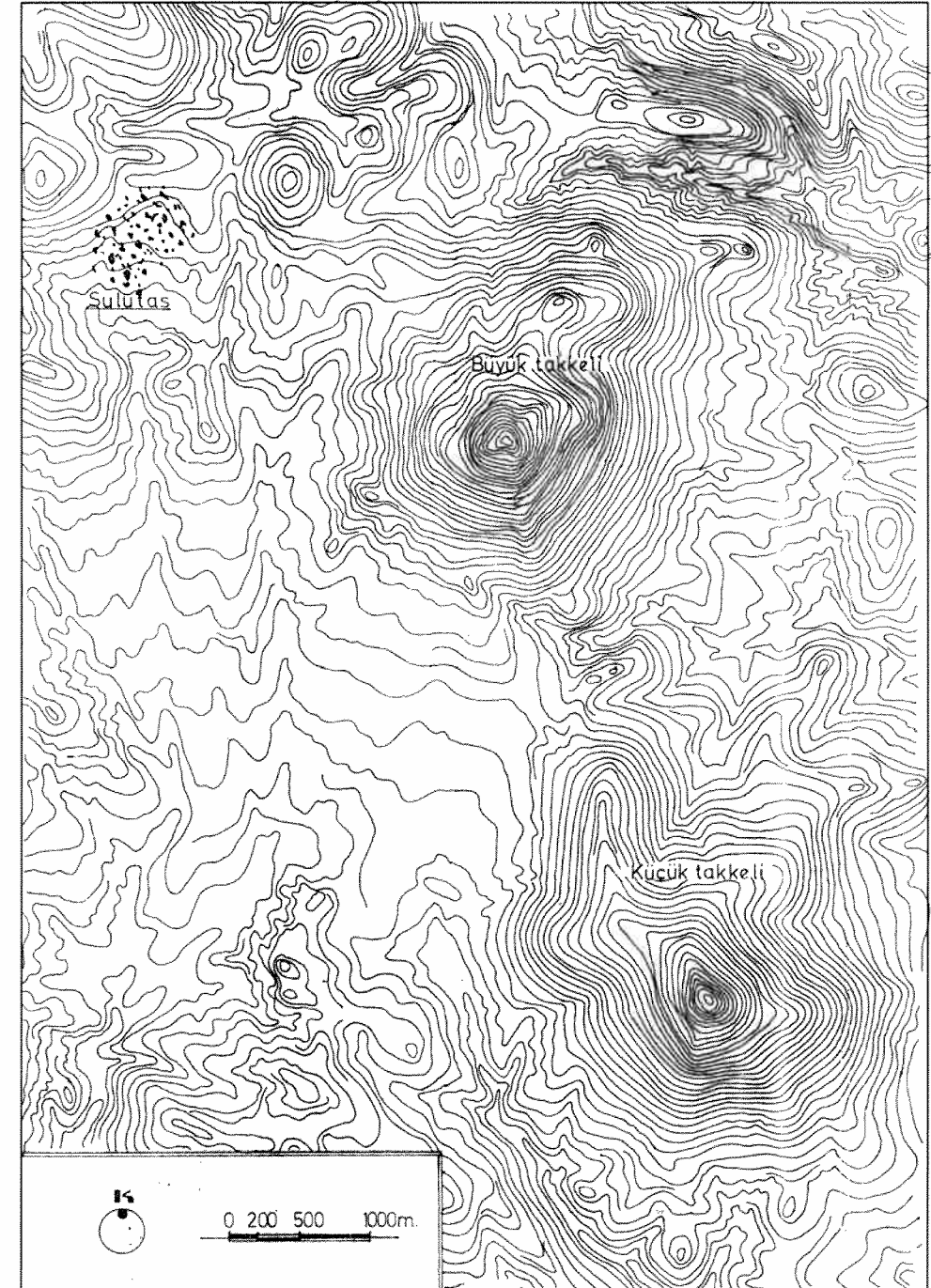
tarımsal ürünlerin denetim, dağıtım ya da aktarımının yapıldığı ve ana merkeze aktarıldığı veya gerektiğinde ana merkez işlevini de üstlenebilecek potansiyele sahip yerleşmelerdir.

3. Bölgesel ticaret merkezleri işlevindeki yerleşmeler, askeri ve ticaret yolları üzerinde konumlanmış, yakın çevresindeki kırsal yerleşmeler için alım-satım merkezler işlevini üstlenmiş yerleşmelerdir.

4. Hitit İmparatorluk döneminde Tarhuntaşşa Eyaleti içindeki “tek kale yerleşmesi” olarak tespit edilen Hatıp Kalesi’nin, Tarhuntaşşa Eyaleti’nin Ege Bölgesi’ne açılan bölgelerarası ulaşım kanalı üzerinde ve siyasal sınır noktasında her iki yerleşmeye de oldukça yakın konumlandığı belirlenmiştir. Bu tespit, Hatıp Kalesi’nin Tarhuntaşşa Eyaleti yönetici sınıfına iç ya da dış askeri ve siyasal tehdit ve karışıklık dönemlerinde “sığınma yeri” olarak ya da eyalet başkenti Sulutas Höyük’e yönelecek tehdit ve saldırıları karşılayacak bir askeri karargâh olarak kullanıldığını düşündürmektedir.

Harita I

Harita II